

Забравеният подвиг на българските прависти

(протестът срещу ареста на Кръстьо Пастухов)

Посвещавам на паметта на моя дядо Александър Гачев, социалдемократ, адвокат от град Казанлък, интерниран в лагера „Росица“

През февруари 2016 г. ще се навършат 70 години от едно събитие, за съжаление малко познато или вече забравено от нашата общественост: протестната акция на българските прависти срещу незаконния арест и изпращането в Софийския централен затвор на големия лидер на антикомунистическата опозиция в България след 9-ти септември 1944г., водачът на Работническата социалдемократическа партия (обединена), Кръстьо Пастухов.

Повод за ареста на Кръстьо Пастухов е публикуването на статията „Защо ме изкушавате, лицемери?“ във вестник „Свободен народ“ (бр. 41 от 22.02.1946 г.), инкриминирана по Закона за защита на народната власт (ЗЗНВ), тъй като в нея се критикува провеждането на комунистическа политика в българската армия. Срещу незаконното задържане на Кръстьо Пастухов протестира Лигата за защита правата на човека и гражданите в България, а Софийският адвокатски съвет взема решение да ходатайства за освобождаването му (вестник „Свободен народ“, бр. 44 от 9.03.1946 г.).

Голяма част от българските прависти също се обявяват в защита на своя колега и забележителен държавник, като се подписват под следната декларация, публикувана във вестник „Свободен народ“ (бр.51 от 17.03.1946г.).

„Подписаните правници посрещаме с изненада арестуването и даването под съд на видния наш колега и голям български държавник Кръстьо Пастухов.

Намираме, че статията, печатана във в. „Свободен народ“ от 22 м.м. не може да бъде инкриминирана по Закона за защита на народната власт.

Съденето на Кръстьо Пастухов за тази статия е насочено срещу свободата на печата и ще изложи българското правосъдие.

Задържането под стража на един

72-годишен българин от ранга на Кръстьо Пастухов, който извън това, в този момент боледува, е израз на необичайна за правосъдието практика.“

Под декларацията стоят имената на редица видни юристи от София, като: професор Йосиф Фаденхехт, Симеон Петков, Ангел Держански, Панайот Денев, Никола Мушанов, д-р Атанас Москов, д-р Тодор Чичовски, Иларион Михайловски, д-р Борис Вазов, д-р Александър Гиргинов, Веселин Смедовски, Оскар Бенбасат, д-р Тодор Михайлов, Димитър Блъсков, и др.

В следващите си броеве вестник „Свободен народ“ публикува имената на още много софийски прависти, подкрепили декларацията (общо 368), на 117 прависти от Пловдив, както и на техни колеги от Варна, Бургас, Русе, Плевен, Шумен, Стара Загора, Велико Търново, Хасково, Кюстендил, Сливен, Ловеч, Видин, Разград, Оряхово, Севлиево, Габрово, Лъджене. В бр. 60 на вестника (27.03.1946 г.) се отбелязва, че в град Казанлък от 22-ма правници декларацията са подписали 18 души. След брой 81, 1946 г. вестникът спира да публикува имената на правниците, подписали декларацията (техният брой над-

Кръстьо Пастухов

минава 1000), като дава следното обяснение за това.

Правниците и съденето на Кръстьо Пастухов

В редакцията продължават да постъпват протести на български правници от София и провинцията. Спряхме обаче публикуването им предвид на това, че все предстоеше да се насрочи и разгледа делото – да не се счете, че по този начин се прави опит за въздействие върху съда. Даваме горното обяснение по повод запитванията, които ни се правят

защо не са поместени протестите. По това време – първата половина на 1946 г. – ситуацията в страната е тревожна и опасна. Въпреки че все още с България не е сключен Парижкият мирен договор, узаконяващ следвоенното положение на страната, репресивната комунистическа власт затвърждава все повече позициите си, макар че формално управлява Отечествения фронт (ОФ).

В ОФ участват казионните Земеделски съюз и Социалдемократическа партия, но части от тези организации вече са излезли в опозиция под името Български Земеделски Народен Съюз (БЗНС) и Работническа социалдемократическа партия (обединена) [РСДП(о)], водени съответно от Никола Д. Петков, и след задържането на Кръстьо Пастухов, от Коста Лулчев.

В ОФ обаче тотално доминира комунистическата партия. Преминал е жестокият незаконен Народен съд (1944 – 1945 г.), взел хиляди жертви и издал 2730 смъртни присъди. Приет е Закон за защита на народната власт (ЗЗНВ) (26.01.1945 г.). Приета е и Наредба-закон за създаване на трудово-възпитателни обществени (ТВО) за политически опасни лица (20.12.1944 г.), т.е. на концентрационни лагери, като един от първите в страната е лагерът при язовир „Росица“ край Севлиево (днес язовир „Стамболийски“). През 1946 г. са арестувани, съдени и изпратени в затвора видни личности от опозицията като големия писател и поет Трифон Кунев (автор на фейлетонната поредица „Ситни, дребни като камилчета“, публикувана в органа на БЗНС – вестник „Народно земеделско знаме“), както и главният редактор на вестник „Свободен народ“ Цвети Иванов, който по-късно умира в лагера „Белене“.

Предстоят парламентарни избори за Велико народно събрание, в които опозицията се готви да участва. Въпреки тази изключително напрегната и опасна политическа обстановка, българските правници намират кураж масово да изразят протеста си срещу едно незаконно действие, като задържането на Кръстьо Пастухов в затвора без съд и присъда. Макар че протестната декларация на

правниците е умерена и не съдържа крайни политически квалификации, със самия факт на съществуването си тя въбесява комунистическата власт. Жестоката реакция спрямо този доблестен „акт на честта“ на българските юристи не закъснява. Повечето от подписалите декларацията са лишени завинаги от правото да упражняват адвокатската си професия. Нещо много по-страшно – още през месец юли 1946 г. много от протестиралите юристи са изпратени в концентрационни лагери, предимно в лагера „Росица“. Сред тях беше и моят дядо Александър Гачев. През втората половина на 1946 г. вестник „Свободен народ“ (след бр. 207 от 17.10.1946 г.) системно публикува призови за освобождаването на юристи, задържани в концентрационни лагери. Отговор на тези призови естествено няма.

Кой е Кръстьо Пастухов и защо акцията в неговата защита предизвиква необузданите репресии на комунистическата власт?

Кръстьо Пастухов е роден в Севлиево през 1874 г. През 1895 г. завършва право в Софийския университет, а в периода 1897–1898 г. специализира правни науки в Германия. Като адвокат в София се включва активно в организирането на Българската работническа социалдемократическа партия (БРСДП), и то във фракцията на широките социалисти след разцеплението на партията през 1903 г. Избран е за народен представител в няколко народни събрания в периода 1911–1927 г. След Солунското примирие, санкционирало приключването на Първата световна война за България (1919 г.), Кръстьо Пастухов става министър на вътрешните работи в коалиционното правителство на Теодор Теодоров. Като убеден демократ след преврата от 19.05.1934 г. (силно ограничаващ политическите права на гражданите) публикува отворено писмо до цар Борис III, призоваващо за възстановяване на Търновската конституция. В резултат е интерниран на остров Света Анастасия. През август 1944 г. Кръстьо Пастухов е сред инициаторите на така наречения „Манифест на 13-те“, съдържащ

искане за промяна на прогерманския външнополитически курс на страната. Като далновиден държавник той предвижда доминиращата роля на комунистите в коалицията на Отечествения фронт, и отказва да се включи в организирането ѝ. След 9-ти септември 1944 г. не участва в правителството на Отечествения фронт. При разцеплението на БРСДП (широки социалисти) през 1945 г. влиза в ръководството на новообразуваната Работническа социалдемократическа партия (обединена). В края на 1945 г. Кръстьо Пастухов публикува статията „Нашата войска“ (вестник „Свободен народ“, бр. 228 от 14.10.1945 г.), в която изказва идеята, че „войската не бива да бъде оръдие на властта, инструмент на партия за осъществяване на каквито и да е било цели“, и че „партийната армия представлява ненадеждна и опасна за народа организация“. По-късно, след речта на Георги Димитров (17.02.1946 г.) на празника на военното училище, вестник „Свободен народ“ отпечатва статията на Кръстьо Пастухов „Защо ме изкушавате, лицемери?“ (бр. 41 от 22.02.1946 г.) която, макар и неподписана поради забрана за автора да публикува, е повод за арестуването му. В статията той се обявява против това „войската да бъде не страж на отечеството и сигурността на държавата, а оръдие на правителството и враг на народа“, против „насаждането на партиен дух в армията, завземането на ключови позиции от партийци в нея, назначаването на политически помощник-командири“. Веднага след отпечатването на статията брой 41 на в. „Свободен народ“ е конфискуван, излизането на вестника е спряно за 10 дни, а Кръстьо Пастухов е арестуван и откаран в болницата на Софийския централен затвор, в абсолютно нарушение на закона, без да му бъде повдигнато обвинение. Обвинителният акт е връчен едва на 21.03.1946 г., цял месец след задържането му, като искането е да бъде съден, признат за виновен и наказан по чл. чл. 6 и 7 от ЗЗНВ (вестник „Свободен народ“ от 07.06.1946 г.). Абсурдно звучи обвинението срещу последователния антифашист и доказан борец за демокрация, че „под маската на со-

циалдемократ е заемал винаги отрицателно отношение към прогресивните и демократични сили в нашата политически живот". Основавайки се на статиите „Нашата войска“ и „Защо ме изкушавате, лицемери?“ в обвинителния акт голословно се твърди, че Кръстьо Пастухов „създава дезорганизация и разстройство в редовете на войската, отслабва дисциплината и подкопава авторитета на военното началство!“ Делото е насрочено едва за 07.06.1946 г., след като по закон трябва да се състои в седемдневен срок след връчването на обвинителния акт. То предизвиква огромен обществен интерес и заслужава отделно научно изследване като типичен пример за съдебен процес в комунистическите времена, нарушаващ всички законови рамки и изисквания. Тук само накратко ще спомена, че делото се гледа от Софийския областен съд с председател Емануил Хитров и членове Д. Спасов и Емил Манчев. Обвинението се поддържа от прокурорите Владимир Минковски и Петър Петрински, а защитата – от Петко Търпанов, Крум Спасов, Иван Руневски, Иван Коларов, д-р Тодор Михайлов, Ангел Держански, Димитър Блъсков, д-р Александър Гиргинов и Александър Илков. Като свидетели на защитата са призовани авторитетни политически фигури, някои от които участващи в упра-

влението на страната, като регента Цвятко Бобошевски, министъра на войната генерал-полковник Дамян Велчев, министъра на народното здраве д-р Рачо Ангелов, професор Петко Стайнов, Васил Юруков, народен представител, и др. (вестник „Свободен народ“, бр.115 от 07.06.1946 г. и бр.116 от 09.06.1946 г.). При разпита си Кръстьо Пастухов потвърждава, че е автор на двете инкриминирани статии, но не се признава за виновен, тъй като в тях не се съдържа никакво престъпление по чл. чл. 6 и 7 от ЗЗНВ. Той заявява, че като водач на РСДП(о) и дългогодишен общественик в края на живота си е чел за нужно да отстоява една обществена позиция, а не да злослови и да хвърля кал срещу нашата войска (Цветков, 1990 г.). Прокурорът Минковски обаче настоява за тежка присъда, а прокурорът Петрински за назидателна присъда. Кръстьо Пастухов излиза с декларация, в която казва: „Аз изповядвам, че армията е била и трябва да остане народна“, и още: „Изкореняването на фашистката опасност и реакционните сили не може да стане с методите на фашизма, т.е. с погазване на политическите свободи и установяване на друга диктатура.“ (Цветков, 1990). На 27.06.1946 г. съдът произнася присъдата – 5 години строг тъмничен затвор и лишаване

от права за срок от 5 години. Веднага след това по искане на главния прокурор Г. Патронов Кръстьо Пастухов е отведен в Софийския централен затвор (вестник „Свободен народ“, бр.130 от 28.06.1946 г.). Обжалването на присъдата пред Висшия касационен съд не е взето под внимание и присъдата е потвърдена (вестник „Свободен народ“, бр. 213 от 28.10.1946 г.). След Софийския централен затвор Кръстьо Пастухов е преместен в Сливенския затвор, където умира на 25.08.1949 г.

По свидетелства на други задържани в Сливенския затвор, края на големия държавник е особено жесток, а мъчителната му смърт е предизвикана по най-коварен начин. В неговата килия е настанен рецидивистът-убиец Андон Попантонов, излежаващ присъда в същия затвор. Ден-два след това Кръстьо Пастухов е удушен с тел в килията си, както споделя самият убиец пред други затворници (Смоленов, 2000; Марков, 2012). Смята се, че смъртта му е поискана от Георги Димитров и Антон Югов, министър на вътрешните работи. Така приключва една срамна страница от новата българска история.

Аглика Едрева

Снимки: архив